

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО, АРХІВОЗНАВСТВО

УДК 007+004.738.5+02

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.1.2/27>

Чернявська С. М.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Лухіна М. Ю.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Дяченко О. В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ДОКУМЕНТОЗНАВЦЯ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Стаття присвячена дослідженню місця, ролі, значення професійної культури документознавця при роботі у цифровому середовищі. Розмежовано поняття «культури документознавця у цифровому середовищі» та «культури організації документообігу». Систематизовано та охарактеризовано принципи, на основі яких відбувається розвиток цифрової культури. Зосереджено увагу на системному та ціннісному підході, принципі поетапного формування, засадах безперервності професійної освіти. Встановлено, що цифрова культура нерозривно пов'язана з цифровою етикою. Із урахуванням поточного стану розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та на основі аналізу вимог, які висуваються до спеціалістів у сфері документознавства виділено три рівні їх професійної культури у цифровому середовищі: базовий, функціональний та представницький.

Далі у статті акцентується увага на формуванні професійної культури документознавця в умовах цифрової трансформації. Автори досліджують необхідність зміни підходів до навчання та підвищення кваліфікації, враховуючи нові вимоги цифрової епохи. Розглядаються питання впровадження інновацій у методи роботи документознавців, а також розвитку їхньої інформаційної грамотності.

У висновках статті надається загальний погляд на майбутнє професії документознавця в умовах цифрової революції. Автори підкреслюють важливість поєднання традиційних знань із сучасними цифровими навичками для успішного функціонування у нових умовах. Вони закликають до постійного вдосконалення та адаптації, зокрема, через участь у навчальних програмах та співпрацю з іншими професіоналами у сфері інформаційних технологій. Стаття важлива для практикуючих документознавців, викладачів та студентів, які цікавляться питаннями цифрової трансформації у сфері документознавства та архівознавства. Вона сприяє глибокому розумінню викликів та можливостей, які принесла цифрова ера, і стимулює до пошуку нових шляхів розвитку у цій динамічній області.

Ключові слова: цифрова етика, документознавство, синергетика, професійна культура, електронні сервіси.

Постановка проблеми. В умовах масштабного оцифрування всіх сфер суспільної діяльності однією з потреб сучасної людини в епоху Індустрії 4.0 є питання сформованості необхідного рівня цифрової культури у споживачів цифрового сервісу. Цифрова культура як звичайних користувачів віртуальним простором, так і осіб, що взаємодіють в мережі Інтернет в силу виконання професійних обов'язків суттєво актуалізувалося

в останні роки. Кількість питомої ваги часу, яку проводять в мережі в середньому Інтернет-користувачі працездатного віку, за даними Global Digital 2023, становить 6 год. 37 хв. на день [11]. Порівняно із даними 2022 року, показник знизився лише на 5%, проте пандемія коронавірусної хвороби COVID-19 суттєво позначилась на активності населення в онлайн середовищі та, безперечно, вплинула на цифрові звички у світі.

Вказане не могло не відобразитися на особливостях професійної культури документознавців, котрі забезпечують первинну і вторинну обробку документів, розробляють уніфіковані форми та системи документації, здійснюють інформаційно-аналітичну діяльність, PR-кампанії. Розвиток цифрового культури визнано істотним чинником культури в цілому, детермінує ступінь її відповідності цифровому суспільству та стратегії сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дані аргументи особливим чином актуалізують дослідження факторів, що впливають на професійну цифрову культуру в сучасному науковому дискурсі. Зокрема, принципи формування такого навичку аналізують у своїй науковій статті Шищенко І. В. та Харченко І. І. [10]. Особливості взаємодії у цифровому середовищі, значення етики та місце віртуальної комунікації у діловому середовищі частково розкрито у працях Довжук І. В. [3], Твердохліб Ю. І. і Попчук О. В. [9]. Матвієнко О. та Цивін М. приходять до висновку, що сучасними техніко-технологічними вимогами щодо компетентностей у галузі управління документацією у цифровому середовищі є знання трендів цифрових технологій, стандартів та нормативних документів, що регулюють життєвий цикл ІТ-систем і продуктів, вміння вибудовувати технологічну політику організацій [4].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні складових та чинників, що впливають на розвиток професійну культуру документознавця у цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Чітка організація документообігу, грамотна підготовка, своєчасне та якісне виконання прийнятих рішень – запорука високої ефективності роботи в організації будь-якої форми власності, що впливає на її корпоративну культуру, рівень довіри зі сторони клієнтів тощо. Діловодство, в даному випадку, – це не просто технічна робота з обліку, своєчасного доведення документів до керівництва та їх зберігання, а радше своєрідний процес виробництва, система організаційного, інформаційно-аналітичного, правового, ретроспективного та прогностичного забезпечення праці. Важко уявити керівництво будь-яким, навіть найменшим трудовим колективом, без отримання, зберігання та обробки інформації, без підготовки постанов, наказів і розпоряджень, без архіву та бібліотеки. Діловодство є своєрідною нервовою системою суб'єкта господарювання, адже воно інтегрує та перетворює на єдине органічне ціле процес розробки, оформлення відповідно до встановлених

стандартів, обліку, проходження документів та контроль за їх виконанням, зберігання й знищення у відповідні терміни паперів, а також пошуково-довідкові, інформаційно-аналітичні роботи та звітні процедури [3, с. 188].

Слід розрізняти поняття «культури документознавця у цифровому середовищі» та «культури організації документообігу». На перших погляд досить схожі концепти суттєво різняться в змістовній частині. Так, в останньому випадку мова йде про комплекс найбільш ефективних засобів, форм та методів виконання робіт, пов'язаних з обробкою та рухом готових документів, включаючи отримання тих, котрі надійшли ззовні системи, їх розподіл, реєстрацію та доставку виконавцям, переміщення всередині організації, захист від несанкціонованого доступу [9, с. 63]. Забезпечення належного рівня культури організації документообігу, насамперед, має проводитись за рахунок дотримання основних принципів роботи з документами, організації цілісної системи ДСТУ. В свою чергу, культура документознавця у цифровому середовищі – це багатовимірний процес, який акумулює в собі психологічні, когнітивні, емоційні характеристики спеціаліста при взаємодії із інформацією та суб'єктами (контрагентами) на онлайн просторах.

Виділимо деякі принципи розвитку цифрової культури документознавців. Так, в самій дефініції «цифрової культури» закладено принцип системного й ціннісного підходу, що необхідний для її розвитку. Як суб'єктивна характеристика, вона включає в себе комплекс знань, умінь, навичок по роботі з цифровою інформацією, базується на сучасному інформаційному світогляді й цифрових компетенціях фахівця з позицій їхньої цінності для практичної діяльності. До прикладу, спеціаліст, який виконує посадові обов'язки діловода в органі державної влади чи місцевого самоврядування має продемонструвати високий рівень володіння роботи із системами електронного документообігу (Megapolis.DocNet, FlyDoc, АСКОД, eDoc та ін.), навички грамотного і змістовного письма державною мовою, виконавську дисципліну. В свою чергу для референта-аналітика необхідним є досвід роботи із аналітичними базами, різноманітними електронним бібліотеками. Принципи системного й діяльнісного підходу відповідають ключовим принципам суспільства знань, що проголошене ЮНЕСКО, зокрема – принцип загального доступу до інформації: людині необхідно усвідомлювати свої потреби в інформації, вміти їх висловлювати, знати про різноманітність інформаційних ресурсів та вміти ними користуватися [6, с. 106; 2].

Вищевказане обумовлює необхідність виокремлення такого принципу як поетапне формування. У науковій літературі виділяються три етапи формування: ідентифікація, індивідуалізація, персоналізація в професійного інформаційного середовища [10, с. 141]. Так, на етапі ідентифікації у спеціаліста виникає мотивація до якісної роботи в цифровому середовищі на професійних засадах, прослідковується інтерес, опановується основний допоміжний інструментарій для вирішення професійних задач. Наступний рівень включає в себе формування індивідуального стилю поведінки у цифровому середовищі, що у більшості випадків супроводжується критичним ставленням до власної цифрової та загальної культури. Третій етап умовно можна поділити на дві підгрупи, де перша передбачає корекцію і самоаналіз поведінки в розрізі інформаційної діяльності, тоді як друга включає в себе орієнтовне планування відносно напрямків, методів, способів удосконалення цифрової культури.

Відповідно до принципу безперервності формування професійної культури у цифровому середовищі, доцільно зважати на цифрову грамотність та компетенції, отримані документознавцем раніше. Вказане забезпечує втілення ключової ідеї сучасного суспільства – освіту протягом усього життя. Саме тому, на різних підприємствах активно впроваджують курси підвищення кваліфікації, стажування, workshop, семінари, а разом з цим вітаються намагання документознавців займатися самоосвітою. Так, низка вітчизняних й іноземних освітніх платформ пропонує тематичні ролики, лекції по цифровій культурі. До прикладу, курс «Цифрові комунікації в глобальному просторі» від Prometheus вміщує в собі систематизовану інформацію як про базові навички технічного спрямування, інструменти роботи із хмарними технологіями, так і цифровий етикет й оптимізацію організаційних аспектів роботи. Комплементарним до нього вважаємо курс «Інформаційна гігієна», опублікований на цьому ж ресурсі. Корисними також будуть тренінги із освітніх платформ типу EdEra, UdeMy, Genius Space; не менш інформативними є англомовні ресурси із дотичними темами, як от edX чи некомерційний проект TED. В комплексі це передбачає, що фахівець, який володіє навичками в галузі цифрової культури, може ефективно застосовувати інструменти, що пропонуються сучасними інформаційними технологіями, незалежно від наявності освіти у цій сфері.

Цифрова культура нерозривно пов'язана з цифровою етикою, що являє собою систему дотримання принципів спілкування з іншими користувачами,

надання інформації про себе, забезпечення інформаційної безпеки та знання законодавства країни у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, управління даними. Широке використання розглянутої дефініції свідчить про стрімкий розвиток цифрових технологій. У науковій літературі із документознавства сформованість цифрової культури поряд із показниками цифрової компетентності та цифрової грамотності стають індикатором професійної підготовки сучасного спеціаліста.

Із урахуванням поточного стану розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та на основі аналізу вимог, що висувуються до спеціалістів у сфері документознавства можна виділити три рівні їх професійної культури у цифровому середовищі:

Базовий – розуміння закономірностей розвитку інформаційних (цифрових) технологій та цифрової культури як складової частини загальної культури; усвідомлення важливості раціонального формування інформаційних ресурсів, програм й технічної інфраструктури на основі принципів синергетики, законів природної гармонії (золотого перерізу, техноценозу тощо), з урахуванням розуміння всіх поточних і ймовірних ризиків прискореної цифровізації та масштабного застосування технологій штучного інтелекту.

Функціональний – культура формування баз даних, опанування принципів роботи із нейромережами, культура фіксації й використання даних, відображення інформації для вироблення і ухвалення управлінських рішень на основі зв'язку робочих процесів, котрі забезпечуються інформаційно-комунікаційними технологіями.

Представницький – культура застосування інформаційних та цифрових технологій, поведінка в соцмережах (включаючи етику, культуру діалогу, зміст меседжу). Загальна основа теорії цифрової культури може розглядатися як теорія систем, доповнена фундаментальними ідеями (синергетика, теорія інформації, теорія ігор, факторний аналіз, системологія) та прикладними науками (соціологія, психологія, інженерна психологія, системна інженерія, дослідження операцій тощо), а також положеннями поведінкової економіки, Інтернет-поведінки, іншими підходами та концепціями.

Професійна культура документознавця, що цікаво, не обмежується лише навичками взаємодії через офіційні канали комунікації. Мова йде і про ведення соціальних мереж, форму подачі інформації доступної для загалу та індивідуально (в чатах). Через динаміку і зростання обсягів інформаційних потоків, їх масштабної цифровізації

темпи виробітку норм і правил поведінки відбуваються значно повільніше, ніж у корпоративному середовищі. Ясність у цей процес може внести комплексне дослідження умов формування інформаційної (цифрової) культури. В наукових колах говорять про так звану соціокультурну інженерію. У цифровому світі її репрезентують як сукупність систем моніторингу, аналізу, вироблення стратегії та реалізації практичних методик розвитку цифрової культури шляхом м'якого «підштовхування» індивіда до дотримання етики спілкування, або жорсткого примусу. Теорія цього феномена перебуває у початковій стадії становлення. У той же час суспільство потребує її прискореного оформлення (включаючи якісний та кількісний аналіз).

У зв'язку із зазначеним, складовим компонентом професійної культури документознавців вважаємо мовно-фахову підготовку. Йдеться про опанування різних навчальних дисциплін, таких як «українська мова за професійним спрямуванням», «культура фахової мови» і «документна лінгвістика». Безпосередньо сам курс, обов'язковий для проходження, базується на програмі з української мови для нефілологічних спеціальностей [7; 8], та орієнтований на стильове розмаїття української мови, розпізнавання різних видів документів, формування правописної грамотності. Однак він певною мірою недосконалий зі сторони практичних аспектів. Зокрема, рівень загальної цифрової та мовленнєвої культури фахівців ідентифікується їхніми загальними і спеціальними лексикографічними знаннями. Слід встановити, наскільки спеціаліст оперує навичками користування лексикографічними формами різних типів і здатен вибірково вилучати найбільш важливу інформацію. Смыслова точність й однозначність висловлювань грають тут, безсумнівно, ключову роль (досягається за рахунок використання термінів, слів у прямому значенні, цитат, уточнень у вигляді зносок, посилань, цифрових даних). Важливо усвідомлювати потребу у зверненні до словника для вирішення професійних завдань. Правильне та вільне володіння термінами є показником загального мовно-культурного рівня фахівця, адже їхні характеристики включають номінативність, точність визначення, моносемію в межах термінологічної системи, відсутність експресивних значень, системність, стилістичну нейтральність, точність семантики та ін. [1].

Окрім комунікативної, важливими аспектами професійної культури документознавця у цифровому середовищі є взаємопов'язані між собою:

- регуляторна культура організації ділових процесів (включаючи наукове, методичне забезпечення, нормативно-правове регулювання);

- технологічна культура в т.ч. культура електронного документообігу та підхід до збереження документів;

- культура застосування передових ІТ-рішень та інформаційних технологій у діловодстві (корпоративні і світові електронні мережі, культура інформаційного пошуку в Інтернеті, підготовка інформаційно-аналітичних даних, використання у роботі документації на електронних носіях);

- організаційна культура працівників служби діловодства та культура організації ділових процесів (як елементів професійної культури діловодства);

- культура управління службою діловодства (елемент управлінської, правової культури керівника установи та/або керівника відділу діловодства) [5].

Підвищення рівня професійної культури документознавця у цифровому середовищі неможливо без розробки якісних методичних рекомендацій. З нашої позиції, найважливішими інструментами механізму формування цифрової культури виступають зовнішні та внутрішні обмеження. Узгоджена поведінка суб'єктів у мережі Інтернет (когерентність) – це прояв об'єктивних законів синергетики, що призводить до виникнення певною мірою пристосованості до новацій у вигляді нових структур. Для того щоб знання, уміння, навички акумулювалися, закріплювалися та мігрували у часі і просторі, роботодавці мають зберігати так звані цифрові культурологічні надбання протягом тривалого часу.

До жорстких заходів відносять бан, деплатформінг, впровадження «фільтрів завантаження» контенту, контроль соціальної поведінки та інше, що одночасно може впливати на рівень участі людей у вирішенні спільних проблем і тому потребує спеціальних досліджень. Більше ефективними, на нашу думку, являються м'які обмеження, котрі реалізуються через призму інтенсифікації значимості професійних знань та самоконтролю, безперервного навчання, стимуляції до високої культури через організаційно-правові заходи. Вказане обумовлює важливість спеціальних знань з цифрової культури порівняно з цифровою грамотністю у формуванні людського капіталу. В цілому, механізм розвитку професійної культури документознавця, який взаємодіє із віртуальним середовищем – це поєднанням як м'яких, так і жорстких заходів задля досягнення балансу в системі «технології та організаційні рішення», що в комплексі

і формують соціокультурну інженерію, орієнтовану на досягнення загального блага у цифровому середовищі відповідно до перспективного бачення ефективності цифрової трансформації.

На думку багатьох експертів, XXI ст. судилося стати століттям геокультури (так як XIX ст. було епохою геополітики, а XX ст. – геоeкономіки) і, очевидно, цифрової культури з огляду на глобальність інформаційних мереж та зростання масштабів поширення цифрових рішень, в тому числі і у професійній діяльності.

Висновки. Таким чином можемо підсумувати, що культура, орієнтована на цифрові технології,

об'єктивно стає основою цифрової трансформації, яка меншою мірою пов'язана з технологіями, а радше залежить від особистої та корпоративної цифрової культури, бажань і здібностей співробітників приймати та використовувати нововведення. Фактично, цифрова трансформація, як в минулому індустріалізація та інформатизація, являє собою модернізацію (зміни) культури взаємодій людей та спільнот під впливом диджитал-рішень й середовища. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у комплексному дослідженні напрямків удосконалення нормативно-правових засад діловодства в Україні.

Список літератури:

1. Артикуца Н. В. Термінологія законодавства і проблеми законодавчих дефініцій. *Науковий вісник НАУКМА*. 2020. С. 6–13.
2. Гомілко О. Суспільство знань як виклик раціональності. *Філософія освіти*. № 1. 2015. С. 26–37.
3. Довжук І. В. Діловодство (загальне, спеціальне) : навч.-метод. посіб. Переяслав (Київ. обл.) : Домбровська Я. М., 2020. 353 с.
4. Матвієнко О., Цивін М. «Управління документацією у цифровому середовищі» – освітньо-професійна програма цифрового спрямування. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. Вип. 10. 2022. С. 151–154.
5. Палеха Ю. І. Організація сучасного діловодства : навч. посібник. К. : Кондор, 2007. 194 с.
6. Петрушенко О. Поняття «суспільство знань», його аналіз та оцінка. *Філософські науки*. Вип. 2 (2). 2016. С. 105–109.
7. Програма з української мови (за професійним спрямуванням) для студентів вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації. К., 2006. 25 с.
8. Решетілова О. Методи навчання української професійної лексики майбутніх документознавців. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2015. Випуск 4 (45). С. 99–104.
9. Твердохліб Ю. І., Попчук О. В. Основні шляхи оптимізації роботи з документами в державних установах. *Документно-інформаційні ресурси* : матеріали звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників і студентів кафедри документальних комунікацій: тези доп. Рівне : РДГУ, 2011. С. 63–65.
10. Шищенко І. В., Харченко І. І. Принципи формування інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. № 79, Т. 2. 2021. С. 140–143.
11. Digital 2023: Global Overview Report. January 2023. Datareportal. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report> (дата звернення: 13.12.2023)

Cherniavska S. M., Lukhina M. Yu., Dyachenko O. V. PROFESSIONAL CULTURE OF A DOCUMENTIST IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

The article is devoted to the study of the place, role, and importance of the professional culture of a document scientist when working in a digital environment. The concepts of «culture of a document scientist in a digital environment» and «culture of a document circulation organization» are distinguished. The principles on which the development of digital culture is based are systematized and characterized. Attention is focused on the system and value approach, the principle of step-by-step formation, the principles of continuity of professional education. It has been established that digital culture is inextricably linked with digital ethics. Taking into account the current state of development of information and communication technologies and based on the analysis of the requirements for specialists in the field of document studies, three levels of their professional culture in the digital environment are distinguished: basic, functional and representative.

Further, the article focuses on the formation of the professional culture of a document scientist in the conditions of digital transformation. The authors examine the need to change approaches to education and professional development, taking into account the new requirements of the digital age. Issues of introducing innovations into the work methods of document scientists, as well as the development of their information literacy, are considered.

The conclusions of the article provide a general view of the future of the profession of a document scientist in the conditions of the digital revolution. The authors emphasize the importance of combining traditional knowledge with modern digital skills for successful functioning in new conditions. They encourage continuous improvement and adaptation, particularly through participation in training programs and collaboration with other IT professionals. The article is important for practicing document scholars, teachers and students who are interested in issues of digital transformation in the field of document studies and archival studies. It promotes a deep understanding of the challenges and opportunities brought by the digital age and stimulates the search for new ways of development in this dynamic area.

Key words: *digital ethics, document science, synergy, professional culture, electronic services.*